

УДК 821.161.2-1.09»20»:355.48(470:477)
DOI:

ТОПОСИ ПАМ'ЯТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МІЛІТАРНІЙ ПОЕЗІЇ

Уляна ФЕДОРІВ

Стаття присвячена вивченню особливостей сучасної української мілітарної поезії, зокрема проблемі пам'яті та травми покоління, яке застала війна. Пам'ять поколінь слугує основним засобом репрезентації власної ідентичності, яка знаходить своє відображення в різних аспектах. **Мета й наукова новизна:** досліджено, як література конструює пам'ять, у який спосіб і в яких місцях перехрещуються «давня» і «нова» пам'ять, як відбувається картографування місць пам'яті, які механізми найбільш дієві в процесі прописування досвіду війни на меморіальній мапі українців. Здебільшого увагу зосереджено на найважливіших та найзнаковіших ландшафтах і топосах війни – окоп, бліндаж, блокпост, вирва від ракетного удару, братська могила, Дім/не-Дім/Антидім, місця/міста опору. У статті використано засоби семіотичного, антропологічного та герменевтичного методів аналізу. У **висновку** науковиця підкреслила, що і автори, і читачі сучасної української поезії є безпосередніми свідками війни, які репрезентують особистий і суспільний трагічний досвід, глибоко усвідомлюючи свою закоріненість у минулому й інакшість у теперішньому. Тому представлення пам'яті в сучасній українській поезії (з) війни – це один із інструментів особливого способу (про)говорення та (пере)життя війни, перманентного картографування травматичного досвіду війни через особливі топоси страждань і спротиву, наративізація спогадів про страшне й болісне нещодавнє минуле, минуле, що триває.

Ключові слова: війна, мілітарна література, травма, пам'ять, топос.

Література стала одним із найефективніших механізмів створення загальнонаціонального наративу про сучасну російсько-українську війну, адже літературні тексти здатні фіксувати важливе для цілих націй і поколінь, що унеможливорює забуття історичної події. Усе частіше українські автори звертаються до проблеми репрезентації травматичного досвіду та пам'яті поколінь. Осібне місце в цьому дискурсі займає поезія, бо «з-поміж багатьох культурних конструктів пам'ять як осердя індивідуальної або колективної ідентичності одна з перших реагує на війну» [5, с. 86]. Звісно, повномасштабне вторгнення деформувало мапу української мілітарної літератури, завдання якої – віднайдення способів і механізмів ословлення та оприявнення травматичного досвіду війни, оскільки «художній твір виконує функцію культурної терапії, надаючи можливість авторові проговорити перед потенційними читачами власний травматичний досвід; реципієнтам же цей досвід осмислити й зрозуміти у процесі читання, дискусій, обговорень. Це, власне, і є чи не найдієвішим механізмом *культури рани*» [20, с. 8]. Проблема травмованої пам'яті не обмежується опрацюванням травми, а передбачає значно ширший спектр суспільної відповіді: «Аби дієво відповісти на травму, не достатньо просто виявити факти, які заперечуються чи

перекручуються, а потрібно створити умови, за яких може нарешті відбутися колективне соціальне засвідчення і реакція на цю травму» [7, с. 17].

Із початком повномасштабної війни українська поезія дуже змінилася: постала проблема втрати мови та віднайдення способу/способів повернення здатності писати, роботи з різними механізмами віднайдення мови та формування нового дискурсу в літературі, суть якої теж змінилася. Відтак українська поезія всіляко шукала механізми повернення мови та фіксації в пам'яті всього, що доводиться переживати українцям:

«Ключове поняття, про яке я думаю від першого дня вторгнення, – це мова війни. Що ми робимо з мовою? Що мова може зробити з нами? Мова війни – пряма, як наказ, що не може мати подвійного трактування чи якому необхідне якесь уточнення. Ми говоримо чіткіше, простіше, рубаними фразами, економлячи час одне одного і насичуючи розмову інформацією. Без плачів. Без риторичних питань. Мова війни – це потік мовлення, в якому говорить травма. Травма не може мовчати. Мова війни – про повернення до найпростіших засобів комунікації» [13].

Отож і мова поезії стає іншою. Вона доволі пряма, однозначна, непалімпсестна; тут майже немає художніх прикрас, а пам'ять про найближче травматичне минуле фрагментарна, хаотична, обірвана, оскільки маємо справу з письмом травми. Текстуалізація травми – особливий досвід. Він побудований на бажанні заповнити лакуни у своїй свідомості, ословити меморіальні пропуски та розриви, які утворилися внаслідок травмування.

Як зазначає Тарас Головань, «трансформацію пам'яті, зокрема й під час війни, чутливо виявляє художня література, а з-поміж жанрів художньої літератури чи не найчутливіше – поезія як суб'єктивна і найбільш стисла літературна форма. Водночас поезія не просто виявляє своєрідність механізмів пам'ятання, а й бере участь у конструюванні цих механізмів. Ба більше, часто заміщує втрачені матеріальні носії або стимулятори пам'яті» [5, с. 86]. Відтак метою цієї статті є дослідити, як література конструє пам'ять, у який спосіб та в яких місцях перехрещуються «давня» і «нова» пам'ять, як відбувається картографування місць пам'яті, які механізми є найбільш дієвими в процесі прописування досвіду війни на меморіальній мапі українців.

Топос – це категорія на позначення значущого місця, де йдеться не лише про конкретний простір, опис локальних образів, а й контекст та суспільно значуще часопросторове засвідчення. Сучасні літературознавці виділяють два основні значення цього поняття. По-перше, це «загальне місце», набір стійких мовленнєвих формул, а також загальних проблем і сюжетів, характерних для національної літератури; інший підхід означає «топос» як значуще для художнього тексту «місце розгортання смислів», яке може корелювати з якимось фрагментом реального простору [11].

Сергій Світленко зазначає, що «кожна нація має свій топос пам'яті, який закарбовує цілком певну просторово-часову систему координат і є важливим чинником набуття ідентичності, появи національної свідомості та державницького мислення в національній спільноті. Наявність пам'яттєвого дискурсу, напевно, є одним із найважливіших інтелектуальних і ментальних факторів ствердження історичності

нації, поряд із державно-політичним, військовим, соціально-економічним, духовно-культурним, історико-демографічним тощо» [21, с. 7].

Промаркувати найважливіші ландшафти та топоси війни, виокремити основні місця пам'яти в сучасній українській мілітарній літературі є одним із головних завдань цієї статті, де під «місцями пам'яти» розуміємо не лише топографічні пункти, а й своєрідні опорні точки, символічні «сліди», де відбувається комеморація пам'яти суспільства [15]. Саме такий спосіб уможлиблює накопичення, кристалізацію та передачу пам'яті про минуле. Література по-різному оприявнює травмовану пам'ять, що є одним із найдієвіших способів ословлення пережитого індивідуального чи колективного досвіду. Польська літературознавиця Катажина Якубовська-Кравчик так описує механізм репрезентації травми в літературі: «Письменники шукають мову й образи, які б могли передати сильний страх. Знову і знову відчуті емоції досягають зеніту, після чого відтворюють пов'язані з ними образи, що стають нерозлучним супутником життя «після травми» [27, с. 9].

Як стверджує Тарас Головань, спільна пам'ять про війну в сучасній українській поезії оприявнюється у два способи: пам'ять, що розширюється аж до втрати меж («усюдисуща пам'ять») та пам'ять, що стискається аж до зосередження в одній точці («пам'ять-ембріон») [5, с. 87]. Цей механізм можна описати через два вірші Юлії Мусаковської:

*Бачиш усе чітко саме тут, серед чорного диму.
Небо прохромлює скінетр імперії, що помирає,
цілячи наостанок у найдорожче,
у найбеззахисніше:
напис «діти» – як буквальна позначка мішені.
Цілить у пам'ять. Вона між нас, всюдисуща [4, с. 381].*

Авторка використовує метафору пам'яти як живого створіння, новонародженої дитини, про яку треба піклуватися та яку треба берегти, адже в неї цілять:

*Ми їй з рук у руки дбайливо передаємо,
вигріваємо за пазухою дорожньої куртки,
нашу змарнілу, запилену, теплу пам'ять.
В ній – всі дома і вазони, книжки і красиві речі,
в ній – всі зустрінуті люди, їхні біль і радість.
Закриваємо тілом від обстрілів. І видихаємо,
коли неушкодженою з'являється з-під завалів.
Ми їй несемо їсти в надцербленій мисці
до укриття, де обійнялись минуле з майбутнім.
Заколисуємо під вий сирен, а коли розвидниться,
випустимо поміж висадженими крокусами [4, с. 381].*

Більше як за рік Ю. Мусаковська написала інший вірш, у якому пам'ять оприявнюється через образ ембріона, що згорнувся калачиком у захисній позі та намагається вижити в цій реальності, умістити в собі всі ці страшні події:

*пам'ять моя не може заснути в окремій кімнаті,
стане над ліжком, обличчя її винувате, прим'яте,
голос охриплий, прилипле до лоба волосся,
не розуміє, що діється, поруч спати проситься
пустиш – закидає на мене ноги та інші закиди,
тисне колінами в нирки, будить руками, наче вітряк,
мечеться: гаряче, боляче, сниться вознище,
дім розсипається, попелище, чаєчка-небога,
в кого обпалені брови, в кого черевики повні крові,
лики, заліплені грязюкою, очі – живі й гонорові –
над балаклавою, ноші порожні в бурих плямах,
марсове поле у прапорах, цвіт облетілий в ямах,
голос такий спокійний, повільна остання затяжка
пам'ять згортається ембріоном, втримує у собі життя [17].*

У цьому вірші пам'ять модифікується, адже вона вже зберігає сотні тих, хто похований на Марсовому полі, та тисячі тих, хто знайшов упокій на інших кладовищах. Вона вже зафіксувала кадри знущань, каліцтва, розбиті міста та села; у ній «зафільмовано» кадри із життя Олександра Мацієвського: «голос такий спокійний, повільна остання затяжка» [17] та «Слава Україні!», а останній кадр – автоматна черга. Відтак у текстах часто з'являється й образ **розстріляної пам'яті**:

*є військові
яких не беруть у полон
є підрозділи
солдатів яких не беруть у полон ні за яких обставин
роти бригади армії
навіть країни
країни які не беруть у полон
також спогади
спогади
що не беруть у полон
їх ставлять до стінки й розстрілюють [1].*

Відома українська літературознавиця та культурологиня Ірина Старовойт зазначала, що «місце спогаду травми – розмита зона на кордонах пам'яті й непам'яті. Вона має свій точний маркер: відчуття нескінченної небезпеки, яке годі приборкати та пояснити

словами» [23]. Словом, як про це ж каже Жак Лезра, терор не закінчується разом із пережитою ситуацією, бо він стає терором пам'яті [32, с. 26]. Це ефект чорної діри, що засмоктує. Пам'ять перетворюється на велетенську вирву, яка утворилася від ракети. «*Я падаю як каштан у вирвище пам'яті*», – писав Максим Кривцов [9]. Відтак є очевидним, що на меморіальній мапі української поезії (з) війни з'являються топоси **окопу та бліндажу** («*Дивіться на наші танці з **руйновищ, постів, окопів**, / Над головами уламки, з-під ніг вилітає попіл, / Контемпорарі в підвалах для тих, хто лихої вдачі. / Моє покоління плаче так, щоб ніхто не бачив*» [3, с. 8]; **блокпосту** (*Безіменна річка за **блок-постом**... / Щовечора перед заходом сонця / Там купуються привиди коней, змиваючи кров*» [12, с. 2]; **місця влучання та вирви від ракетного удару** («*Вранці я уявляю, як свіжі **вирви ракетні**, / Ніби отвори на сопілці, міняють звучання вулиці*» [4, с. 317].

Війна змінює все, навіть природні ландшафти, які тепер укриті кров'ю, залишками людської плоті та кісток, спаленою технікою, мінами тощо. У вірші Маріанни Кіяновської читаємо:

*Війна змінює все і шелест і шурхіт
Листопад у травні густий багрянець від куль
Прострелені лиця долоні поперек горла
Лісу війна [...]
Намацуючи міни-пелюстки принохуючись до грибниць протитанкових
Витравлена трава війни змінила зелений колір
Кібчики-фугаси лише в цьому лісі сім чи десять тонн [8, с. 9].*

Інколи пам'ять так болить, що її хочеться закреслити, забути, вирвати зі своєї свідомості: «*Ми закреслимо пам'ять дворів пателень пекельних, землі, що горить*» [9, с. 22].

Окремої уваги вартий простір окупації пов'язаний із трьома топосами – **Дім/не-Дім/Антидім**. За Гастоном Башляр, «крипта рідного дому [...] це вісь, навколо якої обертаються інтерпретації мрії думкою та, навпаки, інтерпретація думки мрією [...]». Перед нами нерозривна єдність образу та спогадів, функціональна суміш уяви й пам'яті» [30, с. 5–16]. Дім можна окреслити як знак-символ, у якому переплітаються загальне й особисте, буденне й сакральне, універсальне й національно марковане. У 2019 році Ю. Мусаковська, наче передбачаючи події повномасштабного вторгнення, написала:

*Виростила собі дім – у червоному горщику.
Місце, з якого не хочеться утікати.
Слово, яке тане в роті, коли говориш.
Точка відліку, присутня на кожній карті... [14, с. 98].*

Дім стає місцем, із якого треба утікати, рятуватися, бо в ньому стає небезпечно. У цьому контексті вкрай ілюстративним є вірш Ірини Цілик:

*Я бачила дім без дверей, без людей, без надії.
Розірвані нутроці кухні. Розгублений жест обвислих віконниць.
На сірому танку сиділи дві тіні, велика й маленька.
Хоч кажуть, в неділю цих двох відспівали уже [22].*

Проблема тимчасово окупованих територій модифікує топографічну мапу пам'яті українців про свій колись рідний дім, який вони втратили, який зруйнували російські бомби, ракети, снаряди:

*У слово **дім** влучає снаряд
Крізь розбите вікно літери **д**
Можна побачити як літера **і** втрачає голову
Як провалюється дах літери **м** [9, с. 14].*

У Ярини Черногуз є цикл віршів під назвою «Залишене в окупації», де Дім перетворюється в не-Дім, де «хворе світло небесних стріл / крізь це не знесені шибки чужого дому / сушать моє лице / сушать пам'ять дрібні хвилі Сіверського Дону над нашим дубовим лісом/ який залишився в окупації» [26, с. 8]. У цьому контексті варто звернутися до концепції місця/не-місця французького антрополога Марка Оже. Не-місця – це простори, «позбавлені свого сенсу, без призначення...» [29, с. 86]. Ці місця перетворилися в статичний простір, де люди залишаються самотніми й бездомними, втрачають усе, що було рідним і своїм. Такий стан часто веде до символічного Антидому, образ якого «розширює свої межі аж до поняття руйнування ідентичності. І тут варто говорити про зруйнований душевний ландшафт, який перетворюється на травмоландшафт» [6, с. 215]. Антидім протилежний ідеї Дому чи навіть не-Дому, бо йдеться про насильницьке утримання людини в певному локусі, де панують приниження та смерть:

*колись давно
так давно
так страшно нестерпно давно –
коли дім був домом
мова була мовою –
округлою і довершеною
достоту стигла антонівка –
...сорок тисяч обірваних життів тому
моїх сестер і братів
моїх втрачених
моїх безцінних [24, с. 60].*

Ці топоси не-Дому та Антидому чітко пов'язані з іншими – забуті чи незнані могили, місця поховань невпізнаних героїв, закатованих за українську ідею.

Описи викликають алюзії з есе Мартіна Поллака «Отруєні пейзажі», у якому він наголошує, що «пам'ять про загиблих не завжди триває довго. Не всюди у ландшафт вбудовують місця пам'яті, прикрашені мармуром чи витворами ковальського мистецтва, обсажені кипарисами й квітами – військові кладовища для полеглих, пам'ятники з вказаними іменами, датами народження і смерті, меморіали з вичищеними, дбайливо складеними черепами й кістками. Принаймні так само часто трапляється, що убитих закопують десь посеред луку чи поля, у далеких лісах, тихих зелених хащах [...]. Тут немає нічого – не може і не має права бути, – що вказувало б на існування цих людей. Їх навіки стерто з пам'яті. Віддано забуттю, вічному мовчанню. Нехай ніхто про них не згадає. Ніхто не спом'яне. Саме до цих випадків я вживаю вислів «отруєні пейзажі». І маю на увазі ландшафти, місця масових убивств, які залишилися затаєними, схованими від світу» [19, с. 19–20].

Відтак одним із магістральних топосів пам'яті війни є топос **могили** чи частіше **масових поховань/спільної могили**. Після деокупації Харківщини світ побачив жахливі наслідки місяців війни й в цьому регіоні: братські могили, катівні з кривавими слідами знущань, розповіді вцілілих свідків нагадували сценарій найжорстокіших фільмів. У той час, 1 жовтня 2022 року, Галина Крук у мережі «Фейсбук» опублікувала вірш «їсти себе. молитися іменами вбитих», де використала метафору **пам'яті як спільної могили**, як стихійного поховання часто десятків безіменних жертв:

*їсти себе. молитися іменами вбитих.
любити тих, кого більше ні торкнутися, ні обійняти.
світ розпадається на уламки. окремо вдих. і окремо видих.
боже, я розгубилася, що тут кажуть з хреста знятим –
закопаним поміж трьох сосен, залишеним в лісі людському:
ми з тобою одної сльози, одної крові і плоті,
одної болючої пам'яті про світ, спільної, як могила* [10].

Мапа української мілітарної поезії надзвичайно багата на такі топоси. Кожен із авторів намагався у свій спосіб означити ті травматичні місця індивідуальної травми, що переросли в загальнонаціональний топос братської могили внаслідок російського терору.

Як зазначає літературознавиця Анна Черниш: «Індивідуальна травма зруйнованої особної долі призводить до появи колективної травми як масового явища руйнації цілих груп людей або навіть етносів і знаходиться в основі культурної травми» [25, с. 75].

Відтак саме ці топоси стають магістральними в українській поезії:

*Віктор із Маріуполя що збирає мертвих на вулицях
І ховає їх у братських могилах
Тетяна з Чернігова
у якої більше нема дому хіба ця чорна рукавичка* [16, с. 32].

Важливим у цьому контексті є також оприявлення в текстах топосів пам'яті **міст травми** та пам'яті **міст опору**, адже в історії людства, на жаль, маємо не один приклад, коли цілі міста перетворювались у місця суцільного болю та страждань. Очевидно, найбільш медійний у цьому плані є Освенцим, що став місцем наруги над усіма цінностями; він показав, що людина втратила гуманність, проявивши власну монструозність. Згадуючи Теодора Адорно та його формулу «Після Освенцима не можна писати віршів», яка означає, що те, що відбувалося там, неможливо передати поетичним словом, але водночас неможливо забути те, що відбувалося в цьому таборі смерті. Відтак література потребувала нового типу письма та нових технік ословлення, бо пам'ять про всі жахи війни повинна залишатися назавжди та передаватися майбутнім поколінням. Власне Освенцим став тією точкою, після чого все змінилось, адже жахи пережитого там повністю змінюють мову та тип письма, який можна означити як «після Освенцима». У сучасній українській літературі такою точкою можна хронологічно вважати «після 24. 02. 2022.», а от локально, на жаль, таких місць фіксації жаху в Україні тепер багато – Маріуполь, Буча, Ірпінь, Бородянка, Куп'янськ, Ізюм...

Хроніки воєнних дій зумовили роботу пам'яті в напрямку картографування точок травми та болю на меморіальній мапі України. Поети почали фіксувати пам'ять міст і пам'ять про міста засобами письма. Вони віднаходили мову через усвідомлення сенсу в словах та ваги поезії, через потребу ословити травматичний досвід. Травма потребує вираження, оскільки, як вважає К. Карут, «виникає необхідність реагувати на те, що опирається добровільному прийняттю і усвідомленню» [7, с. 14], а непроартикульована травма набуває статусу «незагоєної рани»:

«Травма є чимось набагато більшим, ніж просто патологія: це завжди історія рани, яка кричить, звертається до нас у спробі розповісти нам про реальну правду, якої інакше немає» [31, с. 5].

Так, у Василя Махна читаємо:

*пережити ніч в Маріуполі
під потрісканим неба куполом
під будинком розбитим
в тім житті – на іншому березі
хто міг знати що буде у березні
і кому його не пережити?* [4, с. 365].

Пам'ять (затерта/витіснена/втрачена) реалізується й через чуттєву рецепцію, тобто через кольори, запахи та звуки міста. Тут є місце споминам про жертв і катів. Будинки, горища, підвали – усе це місця колективного болю, знищені, закривавлені, із запахом крові та погорілих тіл:

*тут не театр історії – анатомічний театр.
хочеш не хочеш, тіла навчаються помирати.*

*інколи – наодинці. але частіше – разом.
стоячи рівно, лежачи,
сидячи, покотом, плазом.
небо ніяк не плаче – тільки дрижить над кістками
дивних дірявих будинків,
рук, що тяглися до мами,
пальчиків нерозпростаних
в темному лосі-лоні [4, с. 340].*

Географія війни в поетичних текстах, на жаль, дуже масштабна, бо вся Україна у війні, а кожен українець чи українка – ціль:

*най пропущені мною сполучники
вам полегшать побачити Бучу
і почути тривожний дзвін
херувим в камуфляжній формі:
най покаже стовпи і опори
і пробиті зазубрини стін [4, с. 376].*

Джорджо Агамбен у книзі «Homo Sacer. Що залишається після Освенціма: архів і свідок» писав, що покликання того, хто вижив – пам'ятати [28]. Відтак у поезіях (з) війни автори акцентують на процесах запам'ятовування й пам'ятання, на механізмах, що це уможливають. Техніки прописування у своїй пам'яті подій, людей, відчуттів найчастіше реалізуються у формі молитви, замовлянь чи клятви, чогось сакрального, що не можна порушувати:

*скільки мовами присягалися ми ніколи не забувати
щороку вікно відчиняти, останнє тепло, як опік
пам'ятати все у містах кипарисів, палаців, радянської забудови
пам'ять, мов серветку вологу для стомлених скронь,
все має залишитися тобі, як дитинство, яке ніколи не закінчиться [2, с. 30].*

Окрім топосів болю та травми, магістральними в сучасній українській мілітарній поезії є топоси, що презентують ідею спротиву, стійкості та віри. Попри страшний досвід пережитого, ці місця/міста стали ландшафтами, що чекають на оновлення й відродження. Саме про такі читаємо у вірші Катерини Міхаліциної «(анатомія/Маріуполь)»:

*Тут не театр історії – анатомічний театр.
Хочеш не хочеш, тіла навчаються помирати.
Тільки забули загарбники, нелюди озвірілі –
В тілі людини, що бореться, духу більше, як тіла [4, с. 340].*

Відомий ізраїльський філософ і політолог Авішай Маргаліт у праці «Етика пам'яті» зазначає, що «хоча особистий слововжиток слова пам'ятати ближчий до значення знати щось, на рівні колективного пам'ятати означає радше вірити у щось» [33, с. 59]. Відтак віра в пам'ять як захист оприявнює ідею пам'ятати, що рятує. Тому дуже часто в сучасній українській поезії пам'ять ототожнюється з укриттям – місцем, де можна врятуватися. Топос бомбосховища прирівнюється до прихистку-оберегу, ледве не святим місцем, що дарує віру в життя:

*Не дуже людям думалось про честь,
усе хотіли хліба і видовищ.
Колись була Мадонна Перехресть.
Тепер у нас Мадонна Бомбосховищ* [4, с. 310].

І автори, і читачі сучасної української поезії – свідки війни, із їхнім особистим і суспільним трагічним досвідом, закоріненістю в пережитому й усвідомленням своєї інакшости в теперішньому:

«Мистецтво часів війни має свою виразно означену специфіку. Воно не тільки окроєне та обмежене в жанрах і формах, а й усунуць заражене й спотворене мілітарним духом. Приречене балансувати на крихкій межі життя та смерті, насильства і болю, знечулення й перечуленості, приміряє на себе своєрідну естетику – страждання й смерті» [18, с. 103].

Отже, презентація пам'яті в сучасній українській поезії (з) війни – це один із механізмів віднайдення особливого способу (про)говорення та (пере)життя війни. Це делікатна робота з картографуванням травматичного досвіду війни через особливі топоси страждань та спротиву, наративізація спогадів про страшне та ще таке болюче найближче минуле, минуле, що триває.

Список використаної літератури

1. «А для цього болю в мене для вас нема назв»: вірші та ілюстрації. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nspu.com.ua/novini/a-dlya-cogo-bolju-v-mene-dlya-vas-nema-nazv-virshi-ta-iljustracii/>
2. Брагіна О. вода пам'яті / woda pamięci. Львів: Джемза, Сейни: Pogranicze, 2022. 50 с.
3. Вишебаба П. моє покоління / moje pokolenie. Львів: Джемза, Сейни: Pogranicze, 2023. 50 с.
4. Війна 2022: щоденники, есеї, поезія. Львів: Видавництво Старого Лева; Варшава: Нова Польща, 2023. 440 с.
5. Головань Т. Репрезентація пам'яті в українській поезії під час нової хвилі російської агресії // Війна і література. Збірник праць Міжнародної наукової конференції. 27–28 квітня 2023 року. Черкаси: Видавець Ю. Чабаненко, 2023. С. 85–98.
6. Демченко А. Поетика тріади «дім – не-дім – антидім» у збірці Сергія Жадана «Життя Марії» // Сучасні літературознавчі студії. Феномен дому в літературознавчій перспективі: збірник наукових праць / гол. ред. Н. О. Висоцька. Київ, 2016. Вип. 13. С. 207–216.

7. *Карут К.* Почути травму. Розмови з провідними спеціалістами з теорії та лікування катастрофічних досвідів / пер. з англ. Катерини Дисн. Київ: Дух і Літера, 2017. 496 с.
8. *Кіяновська М.* Фотосинтез / Fotosynteza. Львів: Джебза, Сейни: Pogranicze, 2023. 80 с.
9. *Котубей О.* «Він переїхав у Бучу». Поезія військовослужбовця Максима Кривцова. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/266534-vin-pereihav-v-bucu-poezia-vijskovosluzbovca-maksima-krivcova/>
10. *Крук Г.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.facebook.com/halyna.kruk>
11. *Лакуста Т. І.* Топос дитинства у поезії Мозеса Розенкранца // Питання літературознавства. 2019. Вип. 100. С. 42–57.
12. *Малігон А.* Накладання швів / Nakładanie szwów. Львів: Джебза, Сейни: Pogranicze, 2023. 78 с.
13. *Михед О.* Мова війни. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://pen.org.ua/mova-vijni>
14. *Мусаковська Ю.* Бог свободи. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 136 с.
15. *Нора П.* Теперішнє, нація, пам'ять / пер. з фр. А. Рєпи. Київ: ТОВ «Видавництво «КЛЮ»», 2014. 272 с.
16. *Панасюк Л.* Розкидані обличчя / Rozrzucone twarze. Львів: Джебза, Сейни: Pogranicze, 2023. 66 с.
17. «Поетам треба говорити за тих, хто уже не скаже»: нові вірші про війну. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://pen.org.ua/poetam-treba-hovoryty-za-tykh-khto-uzhe-neskazhe-novi-virshi-pro-vijnu>
18. *Поліщук Я.* Реактивність літератури. Київ: Академвидав, 2016. 192 с.
19. *Поллак М.* Отруєні пейзажі / пер. з нім. Н. Ваховська. Чернівці: Книги-XXI, 2015. 112 с.
20. *Пухонська О.* Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі. Брустурів: Дискурс, 2022. 288 с.
21. *Світленко С.* Український топос пам'яті на сторінках видання «З української старовини» // З української старовини / текст Д. І. Яворницький; ілюстр. С. І. Васильківський, М. С. Самокиш; передм. С. І. Світленко та В. М. Ханко; прим. А. М. Домановський; упоряд. О. О. Савчук; художн. оформ. О. Г. Чекаль. Харків: Видавець Олександр Савчук, 2020. С. 7–20.
22. Стань з кривавої краплі коралом: 11 нових віршів війни. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://chytomo.com/stan-z-kryvavoi-krapli-koralom-11-novykh-virshiv-vijny/>
23. *Старовойт І.* Кричуща мовчанка: що робити з потворними спогадами прекрасних міст? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://korydor.in.ua/ua/stories/krichushhamovchanka-shho-robiti-z-potvornimi-spogadami-prekrasnih-mist.html>
24. *Степаненко О.* Дихай / Oddychaj. Львів: Джебза, Сейни: Pogranicze, 2023. 82 с.
25. *Черниш А.* Трансмісія батьківської травми у психології дітей (за романом С. Процюка «Інфекція») // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія, 2016. Вип. 24 (1). С. 75–77.
26. *Чорногуз Я.* Плоди війни / Owoco wojny. Львів: Джебза, Сейни: Pogranicze, 2023. 72 с.
27. *Якубовська-Кравчик К.* Вступ // Літературний образ дитинства в часи кризи XX–XXI ст. / наук. ред. К. Якубовської-Кравчик. Варшава: POZKAL, 2021. С. 9–11.
28. *Agamben G.* The Remnants of Auschwitz: the Witness and the Archive. New York: Zone Books, 1999. 176 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://artsites.ucsc.edu/sdaniel/230/Agamben-Remnants-of-Auschwitz.pdf>
29. *Augé M.* Nie-miejsce. Wprowadzenie do antropologii hipernowoczesności. Tłum. R. Chymkowski. Przedm. W. J. Burszta. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010. 86 s.

30. *Bachelard G.* The poetics of space. Boston: Beacon Press, 1994. 278 p.
31. *Caruth C.* Trauma. Exploration in memory. Baltimore: John Hopkins UP, 1995. 288 p.
32. *Lezra J.* Wild materialism: the ethic of terror and the modern republic. New York: Fordham University Press, 2010. 400 p.
33. *Margalit A.* The Ethics of Memory, Harvard UP, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2002. 240 p.

References

1. «A dlia tsioho boliu v mene dlia vas nema nazv»: virshi ta iliustratsiyi. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://nspu.com.ua/novini/a-dlya-cogo-bolju-v-mene-dlya-vas-nemanazv-virshi-ta-iljustracii/>
2. Brahina, O. (2022). Voda pamiat / Woda pamięci. Lviv: Dzhezva, Seiny: Pogranicze, Ukraine, Poland.
3. Vyshebaba, P. (2023). Moie pokolinnia / Moje pokolenie. Lviv: Dzhezva, Seiny: Pogranicze, Ukraine, Poland.
4. Viyna 2022: shchodennyky, eseі, poeziya (2023). Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva; Warszawa: Nova Polshcha, Ukraine, Poland.
5. Holovan, T. (2023). Reprezentatsiya pamiat v ukrayinskiy poeziyi pid chas novoyi khvyli rosiyskoyi ahresiyi. *Viyna i literatura. Zbirnyk prats Mizhnarodnoyi naukovoї konferentsiyi.* 27–28 kvitnia 2023 roku. S. 85–98. Cherkasy: Vydavets Yu. Chabanenko, Ukraine.
6. Demchenko, A. (2016). Poetyka triady “dim – ne-dim – antydim” u zbirtsi Serhiya Zhadana “Zhyttia Marii”. *Suchasni literaturoznavchi studiї. Fenomen domu v literaturoznavchij perspektyvi: zbirnyk naukovykh prats / hol. red. N. O. Vysotska.* Vyp. 13. S. 207–216. Kyiv, Ukraine.
7. Karut, K. (2017). Pochuty travmu. Rozmovy z providnymy spetsialistamy z teorii ta likuvannia katastrofi chnykh dosvidiv / per. z anhl. Kateryny Dysy. Kyiv: Dukh i Litera, Ukraine.
8. Kiyarovska, M. (2023). Fotosynteza / Fotosynthese. Lviv: Dzhezva, Seiny: Pogranicze, Ukraine, Poland.
9. Kotubei, O. “Vin pereyikhav u Buchu”. Poeziya viyskovosluzhbovtia Maksyma Kryvtsova. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://suspilne.media/culture/266534-vin-pereihavv-bucu-poezia-vijskovosluzbovtia-maksima-krivcova/>
10. Kruk, H. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://www.facebook.com/halya.kruk>.
11. Lakusta, T.I. (2019). Topos dytnstva u poeziyi Mozesa Rozenkrantsa. *Pytannia literaturoznavstva.* 2019. Vyp. 100. S. 42–57. Ukraine.
12. Malihon, A. (2023). Nakladannia shviv / Nakładanie szwów. Lviv: Dzhezva, Seiny: Pogranicze, Ukraine, Poland.
13. Mykhed, O. Mova viyny. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://pen.org.ua/movavijni>.
14. Musakovska, Yu. (2021). Boh svobody. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, Ukraine.
15. Nora, P. (2014). Teperishnie, natsiya, pamiat / per. z fr. A. Riepy. Kyiv: TOV “Vydavnytstvo “KLIO”, Ukraine.
16. Panasniuk, L. (2023). Rozkydani oblychchia / Rozrzucone twarze. Lviv: Dzhezva, Seiny: Pogranicze, Ukraine, Poland.
17. “Poetam treba hovoryty za tykh, khto uzhe ne skazhe”: novi virshi pro viynu. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://pen.org.ua/poetam-treba-hovoryty-za-tykh-khto-uzhe-neskazhe-novi-virshi-pro-vijnu>.

18. Polishchuk, Ya. (2016). *Reaktyvnist literatury*. Kyiv: Akademvydav, Ukraine.
19. Pollak, M. (2015). *Otruyeni peizazhi* / per. z nim. N. Vakhovska. Chernivtsi: Knyhy-XXI, Ukraine.
20. Pukhonska, O. (2022). *Poza mezhamy boyu. Dyskurs viyny v suchasniy literaturi*. Brusturiv: Dyskursus, Ukraine.
21. Svitlenko, S. (2020). *Ukrayinskyi topos pamiati na storinkakh vydannia "Z ukrayinskoyi starovyny"*. *Z ukrayinskoyi starovyny* / tekst D. I. Yavornytskyi; iliustr. S. I. Vasylykivskyi, M. S. Samokysh; peredm. S. I. Svitlenko ta V. M. Khanko; prym. A. M. Domanovskyi; uporiad. O. O. Savchuk; khudozhn. oform. O. H. Chekal. S. 7–20. Kharkiv: Vydavets Oleksandr Savchuk, Ukraine.
22. Stan z kryvavoyi krapli koralom: 11 novykh virshiv viyny. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://chytomo.com/stan-z-kryvavoi-krapli-koralom-11-novykh-virshiv-viyny/>
23. Starovoit, I. *Krychushcha movchanka: shcho robyty z potvornymy spohadamy prekrasnykh mist?* [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://korydor.in.ua/ua/stories/krichushham-ovchanka-shho-robiti-z-potvornimi-spogadami-prekrasni-mist.html>
24. Stepanenko, O. (2023). *Dykhai / Oddychaj*. Lviv: Dzhezva, Seiny: Pogranicze, Ukraine, Poland.
25. Chernysh, A. (2016). *Transmissiya batkivskoyi travmy u psykholohiyi ditei (za romanom S. Protsiuka "Infektsiya")*. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiya*. Vyp. 24 (1). S. 75–77. Ukraine.
26. Chornohuz, Ya. (2023). *Plody viyny / Owoce wojny*. Lviv: Dzhezva, Seiny: Pogranicze, Ukraine, Poland.
27. Yakubovska-Kravchuk K. (2021). *Vstup. Literaturnyi obraz dytynstva v chasy kryzy XX–XXI st.* / nauk. red. K. Yakubovskoyi-Kravchuk. S. 9–11. Warszawa: POZKAL, 2021. Poland.
28. Agamben, G. (1999). *The Remnants of Auschwitz: the Witness and the Archive*. New York: Zone Books, USA. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://artsites.ucsc.edu/sdaniel/230/Agamben-Remnants-of-Auschwitz.pdf>
29. Augé, M. (2010). *Nie-miejsce. Wprowadzenie do antropologii hipernowoczesności*. Tłum. R. Chymkowski. Przedm. W. J. Burszta. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, Poland.
30. Bachelard, G. (1994). *The poetics of space*. Boston: Beacon Press, USA.
31. Caruth, C. (1995). *Trauma. Exploration in memory*. Baltimore: John Hopkins UP, USA.
32. Lezra, J. (2010). *Wild materialism: the ethic of terror and the modern republic*. New York: Fordham University Press, USA.
33. Margalit, A. (2002). *The Ethics of Memory*, Harvard UP, Cambridge, Massachusetts, London, USA, The Great Britain.

Уляна Федорів – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна).

Ulyana Fedoriv – PhD (Theory of Literature), Associate Professor, Department of Literary Theory and Comparative Literary Studies, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytets'ka Str., Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: ulyana.fedoriv@lnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7295-3343>.

THE TOPOI OF MEMORY IN CONTEMPORARY UKRAINIAN MILITARY POETRY

Ulyana FEDORIV

The article explores the peculiarities of contemporary Ukrainian military poetry, the main focus being made on the issues of memory and the trauma of a generation affected by war. The memory of generations serves as the main means of representing one's own identity reflected in various aspects.

Aim and scholarly novelty. The paper explores how literature constructs memory, in what way and in what places “old” and “new” memories intersect, how memory places (*memoriae loci*, *Lat.*) are mapped, what mechanisms are most effective in the process of writing the experience of war on the memorial map of Ukrainians.

For the most part, attention has been focused on the most important and most significant landscape and topoi of the war, viz. “trench”, “dugout”, “checkpoint”, “crater from a rocket strike”, “mass grave”, “Home/non-Home/Antihome”, “places/cities of resistance”. The article employs the means of semiotic, anthropological and hermeneutic **methods** of analysis.

It is emphasized in the **Conclusions** that both the authors and the readers of present-day Ukrainian poetry are direct witnesses of the war, those who represent their own personal and public experiences of tragedy, profoundly aware of their roots in the past and otherness in the present. Therefore memory presentation in modern Ukrainian poetry of/from the war is one of the tools to specially speak (about) and (re)live the war, permanent mapping of the war's traumatic experience through the specific topoi of suffering and resistance, narrativization of recollections of the terrible and painful recent past, the proceeding past.

Keywords: war, military literature, memory, trauma, topos.

Стаття надійшла до редколегії: 31.01.2024.

Прийнята до друку: 24.02.2025.